

Potok Javornik

Mogočen izvir v Medjem dolu ti omogoča, da z močnim tokom drviš v dolino. Včasih, ko ti človeška roka še ni krojila usode, si s svojimi pritoki vzbujal strah in trepet. Še posebno takrat, ko ti je večje deževje napolnilo struge, zarezane v doline okoliških hribov. Zaradi spoznanja, da je škoda, da bi bil le eden od večjih pritokov reke Save, so te ljudje začeli izkoriščati. Fužinarji so te takoj po izviru ulovili v zidano strugo in te napeljali v umetno z lesom ograjeno jezero. Vmes so ti zgradili še zajetje in iz njega napeljali cevi, da so del tvojih voda uporabili za pogon ene prvih električnih central na tem območju. Električni tok centrale so najprej uporabili za pogon vodnih črpalk, ki so črpale in vračale vodo v veliki bazen, ki je zaradi lesenih pregrad spuščal. Kmetije v Javorniškem Rovtu pa so dobile razsvetljavo šele takrat, ko so jezero obzidali z betonom. Voda umetnega jezera je poganjala valjarniške obrate Kranjske industrijske družbe v Trebežu oziroma na Javorniku. Do obratov je bila speljana po litoželeznem cevovodu. Še prej in tudi kasneje je ob tvoji zgornji strugi in ob tvojih večjih pritokih delovalo kar nekaj fužinarskih obratov (čistilnic rude) pa tudi mlinov in predvsem žag. Ne smemo pa pozabiti na Zoisov park na Pristavi, kjer tri med seboj povezana jezera tvorijo enega tvojih močnejših pritokov, ki še danes predstavlja grožnjo in nevarnost ob močnih nalivih. V spodnjem toku so te izrabili za pogon manjših fužinskih obratov - kovačnic. Še dolgo je bil ohranjen del stavbe, ki je bila kasneje predelana v stanovanjsko hišo s hišnim imenom in naslovom Zadnja fužina. Tako stavbo kot obrat je kasneje vodna ujma popolnoma uničila. Nanjo nas še spominja slap na Prodih, od katerega so bile speljane rake za vodo, ki je poganjala kolesa kovaških naprav in pa prostor pod kolovozom, kjer je stal »kolpern« za shranjevanje oglja. Tu so še vidni ostanki oglja. O tračnicah, ki so skozi tunnel vodile od valjarn v Trebežu do fužine, pa ni več sledu. Ob tvoji strugi so pri Trebčevi hiši v Trebežu postavili visoko peč oziroma plavž, ki so ga posodobili prav Zoisi. Oni so prvi izdelali v plavžu manganovo zrcalovino, in to iz železove rude izpod Karavank. Prav tebe, potok Javornik, so uporabljali kot največji vodni vir. Ko so te v spodnjem toku »oblekli« v kamen in beton in ti uredili novo strugo, da se nisi več mogel razlirati in ustvarjati močvirja, so z novimi tovarniškimi obrati oziroma generatorji za proizvodnjo plinov za ogrevanje peči vate speljali še vse odpadne tekočine iz valjarne. Prav glavni dotok

pri Sedejevem mlinu te je obarval v črno terasto barvo, ki si jo prenašal do samega izliva v Savo. Kaj pa nam, otrokom s Trebeža, kaj si nam pomenil in zakaj smo te imeli tako radi? Večini naše generacije, rojene v letih od 1940 do 1950, si dal zelo veliko razvedrila v prostem času. Čeprav si bil hladen, smo v tebi napravili bazen, v katerem se nas je večina naučila plavati. Poleti, če je bila količina vode manjša, pa smo se prelevili v ribiče in z golimi rokami izpod skal lovili tvoje ribe, pa tudi kakšna žaba in belouška sta bili vmes. Čeprav takrat še nismo poznali besede »piknik«, pa smo jih imeli kar nekaj. Ribe smo nabadali na palice in jih pekli na ognju, ki smo ga kurili nad »fržino«. Le soli nam je večkrat manjkalo. Na jezercih Pristave smo splavarili in uprizarjali prave gusarske podvige. Kaj pa danes, ti naš potok Javornik? V zgornjem toku si še vedno v tisti stari kamnito betonski strugi. Prvo zajetje nima več smisla, saj električna centrala doli ob jezeru ne obratuje več. Ob tvoji divji strugi ni več mlina, niti žag in vonja po žaganem lesu. Tvojo vodno strugo koristi le še nekaj manjših elektrarn. Tudi vodno življenje v tem nekdanj gojitvenem potoku nima več prvotnega značaja, saj ti te male elektrarne na več mestih tvoje poti prazniijo vodo. Raki v tvojih pritokih so izginili. Tvoji, včasih tako opevani, Javorniški slapovi so se skrili za grmovjem in drevjem in postali nedostopni. Si pa bolj čist v spodnjem toku, saj so tvoje onesnaževalce v večini podrli ali vsaj ustavili. Se pa tvoja struga zarašča tudi tam, kjer ti jo je uredila človeška roka. A nase nas opozarjaš samo, kadar s svojimi pritoki narasteš in zagroziš z vso svojo močjo tako, kot si že nekajkrat v preteklosti.

*Potok Javornik leta 2008
(foto in last Pavel Smolej)*